

N. SEMIONKINAS

(Maskva)

L. KARSAVINO ANTROPOLOGIJA

Levas Karsavinas (1882—1952) pradėjo savo mokslinę veiklą kaip istorikas medievistas. Trečiojo dešimtmečio pradžioje, redaguodamas ir leisdamas Platono raštų rinkinį, jis ima vis labiau domėtis sudėtingomis filosofinėmis problemomis. Jas sprendžia iš religinių pozicijų. Jo svarbiausi kūriniai yra „Apie laisvę“, „Apie gėrį ir blogį“ (1922), „Dialogai“, „Istorijos filosofija“ (1923), „Apie pradus. Krikščioniškos metafizikos tyrinėjimas“ (1925).

Šiuose veikaluose L. Karsavinas skiria nemaža vietos asmenybės problemoms bei mokymui apie žmogų, tačiau šie klausimai plačiausiai analizuojami „Mokymo apie žmogų prolegomenuose“ (1928) ir knygoje „Apie asmenybę“ (1929). Tai lietuviškojo jo kūrybos laikotarpio darbai.

L. Karsavinas — vienas žymiausių rusų „visuotinės filosofijos“ atstovų, sukūręs originalią filosofinę sistemą. Šia sistema, apimančia ontologiją, gnoseologiją, istorijos filosofiją, etiką, remiasi ir jo antropologija.

Prieš pradėdami aiškintis L. Karsavino antropologiją, turėtume susipažinti su jo „visuotinės filosofija“ apskritai.

Išėities principas. Būties hierarchija. Šios filosofijos išėities principas — visuotinė. Gamtos pasaulis (daiktai, augalai, gyvūnai) ir socialinis pasaulis, žmonija bei visa materialinė būtis, remiantis šios filosofijos pozicijomis, sujungti į tam tikrą universalią visumą, kurios centre — dievas. Šioje visumoje išnyksta materijos ir dvasios, būties ir mąstymo, aktualumo ir potencialumo priešybės.

Kaip ir V. Solovjovas, Karsavinas atmeta hegelišką absoliutaus prado kaip „grynosios būties“ supratimą. Jo nuomone, ji pernelyg abstrakti ir vienpusiška. Hegelio abstrakčios būties idėją jis pakeičia „tikrosios absoliutybės, kaip tobulos absoliutybės (dievo), susijusios visuotinės ryšiu su tuo „kitu“, kuris absoliutybės kuriamas iš nieko <...>“¹.

L. Karsavino sistemoje reikia skirti: a) paprastą visuotinę ir b) diferencijuotą visuotinę. Karsavinas teigia coincidentia oppositorum idėją — priešybės sutampa savo pirmine vienybe. Nediferencijuota vi-

¹ Л. Карсавин, *Философия истории*, Берлин, 1923, стр. 351.

suotinybė yra dievas „iki“ tvėrimo proceso („iki“— sąlygine prasme, nes Karsavinui iki ir po turi santykinį charakterį²), ir tas pats dievas kartu su gamta (pasauliu) yra tam tikra diferencijuota visuotinybė, kurios rėmuose sutvertas pasaulis atlieka „tampančios“ visuotinybės funkciją. Šio tapimo proceso tikslas irgi yra tas pats: coincidentia oppositorum.

Visa tai kartu paėmus — tveriantis ir sutvertas, dvasiška ir materialu, veiklos procesas ir rezultatas — sudaro „tikrąją absoliutybę“ arba „tobulą absoliutybės visuotinybę“³.

Štai kaip charakterizuoja visuotinybę pats šios sistemos autorius: „Visa visame kame, viskas (всяческое) turi savyje visa, tačiau kiekviena yra visa kaip ypatingas, nepakartojamas visuotinybės momentas, kaip vienintelė jos individualizacija visų kitų tarpe. Individualizacija arba visuotinybės momentai kokybiškai skiriasi vienas nuo kito, nė kiek tuo nesusilpnindami visuotinybės, nes viskas kinta, tampa kitu: išnyksta ir atsiranda amžiname visalaikiame (в всевременном) ir viršlaikiame (в сверхвременном) judėjime.

Tačiau visuotinybės momentai ne tik skiriasi: jie visi sudaro harmoningą hierarchinę visumą, kurioje žemesnis išlieka aukštesniame. Taigi organinė būtis turi savyje neorganinę, sąlyginiais terminais tariant — visas pratekančias pro ją stichijas; gyvūnų pasaulis turi savyje žemesnę organinę ir neorganinę būtį, ir kartu su jomis sudaro žmogų“⁴.

Tvėrimo iš nieko pripažinimas. L. Karsavinas pripažįsta vieną pagrindinių krikščioniškų idėjų — pasaulio tvėrimą iš nieko. Tačiau jis stengiasi įveikti būdingą krikščionybei dievo ir pasaulio, dieviškosios ir sutvertosios būties ontinį dualizmą. Pasaulio sutvėrimas iš nieko L. Karsavinui nereiškia, kad dievas sukūrė kažką skirtingą, negu pats esąs.

„Paprastai manoma,— rašo jis,— kad dievas sukūrė kažką, kažkokią savotišką būtį, kuri, būdama išvestinė, yra visiškai kitos prigimties, negu jis (pats). . .“⁵ L. Karsavino manymu, kita nėra kažkokia duota realybė už dievo ar prieš dievą, turinti ontologinį statusą. Jis teigia, kad gamta, arba sutvertoji būtis, yra „kitas jo dieviškojo turinio substratas“, neatskiriamas nuo jo (dievo) ir be jo neegzistuojantis⁶.

Mistinė kosmogonija. Mistinę L. Karsavino kosmogoniją (arba dieviškosios kūrybos procesą) galima apibūdinti taip: dievas tveria pasaulį iš nieko. Pasaulis yra laisvo kūrybinio dieviškojo akto rezultatas. Šis aktas yra laisvas ir savarankiškas savęs (dievo) apribojimas. Tačiau atsirandantis pasaulis nėra kažkas skirtinga nuo kuriančiojo prado, kažkoks priešpastatymas jam. Tai tas pats dieviškasis pasaulis, bet pasireiškiantis kita forma: ne tapusia, o tampančia, ne absoliučiai tobula, bet

² Visuotinybėje nėra „iš pradžių“, „po to“, „pagaliau“ ir t. t.: visuotinybė plėtojasi visą laiką (всеременно) ir nepriklausomai nuo laiko (сверхременно).

³ Л. Карсавин, *Философия истории*, стр. 351.

⁴ Л. Карсавин, *О добре и зле*.— «Мысль», 1922, № 3, стр. 28.

⁵ Л. Карсавин, *О началах*, Берлин, 1925, стр. 37.

⁶ Ten pat.

siekiančia tobulybės. Pasaulis yra vieningas procesas, kuriame yra tai, ko siekia tobulėjantis, t. y. tikslas.

Visas kosminis (tiksliau: teogoninis, kosmogoninis, socialinis ir t. t.) procesas, L. Karsavino manymu, yra savotiškas dieviškasis ratas:

„Pradžioje — tik vienas Dievas,
vėliau — Dievas mirštantis ir atsirandantis tvarinys,
vėliau — tvarinys mirštantis ir prisikeliantis Dievas,
vėliau — vėl tik vienas Dievas.

„Bet viskas „pradžioje“ ir „vėliau“, „ir vienu metu...“⁷

Šis religinis filosofas aiškina Absoliutą, kaip „tobulą per savitobulinimąsi, tobulėjantį per savineigą, gyvybę per mirtį, begalybę per savęs apribojimą, žodžiu — absoliutumą per reliatyvinimąsi“⁸. Ši absoliučios ir santykinės būties tarpusavio ryšio problema, L. Karsavino nuomone, yra esminė istorijos filosofijoje. Be šito negalima suprasti ir L. Karsavino antropologijos.

Vystymosi procesas ir subjektas. Kaip buvo pastebėta, dar V. Solovjovas, atmesdamas hegelishą „grynosios būties“ supratimą, manė, jog pats būties esamumas rodo, kad turi būti ir „tai, kas turi būti, arba tas, kam būtis priklauso“⁹. L. Karsavinas ne sykį kartoja šią mintį. Knygoje „Rytai, Vakarai ir rusų idėja“ jis kalba, kad, jeigu yra vystymosi procesas, tai turi būti ir šio vystymosi subjektas¹⁰.

Toks subjektas yra materialus pasaulis, siekiantis dievo kaip tikslo. Istorijoje — žmonija.

Kadangi L. Karsavino sistemoje sutvertoji būtis, t. y. materialus pasaulis, nėra kažkas ontologiškai skirtinga nuo dievo, vadinasi, filosofo nuomone, vystymasis vyksta dievuje. Būtent dievas ir yra tikrasis vystymosi subjektas.

Todėl aišku, kodėl V. Zenkovskis laiko, kad Karsavino sistema yra ne kas kita, kaip religinė antropologija¹¹. „Istorijos filosofijoje“ L. Karsavinas kalba apie būtinumą „suvokti visą kosmosą, visą sukurtą visuotinę kaip vieningą besivystantį subjektą“¹².

Visas pasaulis, kosmosas, L. Karsavino manymu, yra „visuotinis Adomas“, tai yra žemiškas ir dangiškas žmogus, žmogus, matuojamas kosminiu mastu. Knygoje „Apie pradus“ filosofas kalba apie žmogaus pasaulį kaip apie „antrą subjektą“¹³, t. y. dieviškojo subjekto (žmogus — dievo paveikslas, teofanija) įsikūnijimą. „Visas sutvertas pasaulis — visuotinė asmenybė ta prasme, kad jis — teofanija...“¹⁴ N. Loskis vadina L. Karsaviną personalistu, nes šis mano, jog bet kuri esmė yra

⁷ Л. Карсавин, О личности, Каунас, 1929, стр. 161.

⁸ Л. Карсавин, Философия истории, стр. 351.

⁹ В. С. Соловьев, Собрание сочинений, т. I, СПб., 1911, стр. 248.

¹⁰ Л. Карсавин, Восток, Запад и Русская идея, Пб., 1922, стр. 5—7.

¹¹ В. В. Зеньковский, История русской философии, т. 2, Париж, 1951.

¹² Л. Карсавин, Философия истории, стр. 45.

¹³ Л. Карсавин, О началах, стр. 45.

¹⁴ Л. Карсавин, О личности, стр. 85.

arba potencialiai asmeninė (daiktas), arba embrioniškai asmeninė (gyvuliai), arba aktualiai asmeninė (žmogus) ¹⁵.

Sutvertos būties statusas. Materialus pasaulis (arba tvarinys, sutverta asmenybė), Karsavino manymu, yra kažkur tarp absoliuto ir nieko. Asmenybė nesanti pakankamai apdovanota palaima, taip pat nepilnai yra asimiliavusi dieviškąjį turinį. Todėl tvarinys yra pusiau būtis, pusiau nebūtis. Dievo akivaizdoje tvarinys turi neapibrėžtą, neužbaigtą metafizinę (ontologinį) statusą. L. Karsavinas sako, kad tvarinys, nepriklausydamas dievui, yra niekas. Asmenybės tobulumas priklauso nuo dieviškosios prigimties asimiliacijos pilnumo. „Nieko“ naikinamoji jėga tvarinio atžvilgiu reiškia, kad sutverta asmenybė (egzistencija) užtruko kelyje nuo nebūties į būties pilnybę, kad ji — netapęs dievo paveikslas (teofanija) ¹⁶.

Reikia pasakyti, kad sunkiausia L. Karsavino antropologijos ir visos jo filosofinės sistemos problema yra „nieko“ traktavimas. Kai kurie kritikai, pavyzdžiui, N. Berdiajevas, mano, kad ši problema yra lemtinga ir absoliučiai neišsprendžiama šios filosofijos rėmuose. L. Karsavinas priverstas pripažinti nieką, nes jis pripažįsta vystymąsi nuo nebūties į būtį ir mano, kad nebūtis yra žmogiškojo patyrimo ¹⁷ ir žmogiško egzistavimo ¹⁸ faktas. Jis pripažįsta nieką, nes žmogiška asmenybė yra kažkas (aš pasakyčiau: „egzistuojantis“) — ant būties ir nieko ribos. „... Dievas visada yra, — kalbama knygoje „Apie asmenybę“, — o tvarinys ne yra, yra ir ne yra (vienu metu)“ ¹⁹.

Tačiau, kita vertus, L. Karsavinas, pripažindamas dieviškojo pasaulio būties universalumą, pats neigia nieką, ontologinį nebūties reikšmingumą. Išeina tarsi Parmenido mokyme: būtis yra, o nebūties nėra.

Tačiau grįžkime prie Karsavino minties apie būties hierarchiją.

Karsavinas pripažįsta begalinio pasaulio tobulėjimo galimybę, nors nesieja šio tobulėjimo proceso vien tik su pasauliu. Bet kuris jo visuotinės momentas, tame tarpe ir gamta (gamtinė būtis), gali tapti asmenybe, pasiekti aukščiausią pakopą būties hierarchijoje.

Mokymas apie „simfoninę asmenybę“. L. Karsavino antropologijoje randame originalų mokymą apie „simfoninę asmenybę“ ²⁰. Kas toji „simfoninė“ asmenybė? Tai reiškia, kad aukščiausias istorijos subjektas — žmonija (arba Adomas Kadmonas) yra realybė ne kaip abstrakcija, atitrauktinė būtis, o tik kaip visuotinė „savo individualizacijų žemesnių sferų subjektuose: kultūrose, tautose, klasėse, grupėse ir t. t. iki pat

¹⁵ Н. О. Лосский, История русской философии, М., 1954, стр. 317.

¹⁶ «Философская энциклопедия», т. 4, М., 1967, стр. 78.

¹⁷ Л. Карсавин, О личности, стр. 160.

¹⁸ Būtų įdomu palyginti „nieko“ supratimą rusų visuotinės filosofijoje su egzistencialistiniu supratimu.

¹⁹ Л. Карсавин, О личности, стр. 160.

²⁰ Rusiškame N. Loskio knygos „Rusijos filosofijos istorija“ (M., 1954; vertimas iš anglų k.) leidime netiksliai kalbama apie „harmoningą“ asmenybę.

empiriškai konkrečios individualybės — iki individuumo arba atskiro žmogaus“²¹.

L. Karsavinas ne kartą kalba apie asmenybių hierarchiją: individas, šeima, nacija, žmonija, dangiškas žmogus (Adomas Kadmonas)²². Aišku, šis mokymas mistiškas, todėl mums nepriimtinas. Tačiau jame yra šioks toks racionalus grūdas. Atrodo, kad galima teigti, jog yra ne tik individas-asmenybė, bet ir klasė-asmenybė, ir nacija-asmenybė.

Individualistinė asmenybė (ir apskritai — individuali asmenybė) visuotinės filosofijoje turi ribotą statusą. L. Karsavino manymu, asmenybė atplėšta nuo visumos, asmenybė, skaldanti būtį, pati yra suskaldyta; tokia asmenybė yra niekas, ji blaškosi tarp būties ir nebūties. Asmenybė su sugriauta sąmone neturi kūrybinio aktyvumo nei socialinėje veikloje, nei individualioje meninėje kūryboje. L. Karsavinas smerkia ne asmenybę apskritai, o individualistinę asmenybę²³.

L. Karsavinas klydo, visumą suprasdamas kaip dievą, o ne socialinę visumą, arba visumos centrą perkeldamas į dievą.

Įdomu, kad, L. Karsavino manymu, ne tik nacija arba žmonija yra tam tikra visuma. Jam ir atskira asmenybė yra ištisas ansamblis²⁴. Jis mano, kad atskiras individas yra visuotinybė, tiksliau — savotiška mikrovisuotinybė, universalybės atspindys. Taigi individas, arba atskiras žmogus, yra skirtingų momentų — materialių ir dvasinių — visuma. Šioje momentų vienybėje žmogus gali užimti įvairių padėčių: nusileisti iki gyvūnų lygio ir pakilti iki tikros asmenybės. Vadinasi, aukščiau savęs arba žemiau savęs.

Kūrybos procesas, anot L. Karsavino, neįmanomas be abipusio atskirų asmenybės momentų pasiaukojimo visumos labui.

Karsavino panteizmo įvertinimas. L. Karsavinas — platonikas, objektyvaus idealizmo atstovas. Jo filosofinė sistema priskirtina vienai šiuolaikinio panteizmo atšakai — panenteizmui, t. y. vidurys tarp teizmo ir panteizmo. L. Karsavino filosofijoje pastebimas poslinkis teomonistinio panteizmo link.

Taikant bendrą klasinį pasaulėžiūros vertinimą, L. Karsavino filosofija turi būti priešpastatyta istorinio ir dialektinio materializmo filosofijai, o visuotinės principas — marksistiniame materialios pasaulio vienybės principui. Nors jo filosofija pripažįsta objektyvų materialių kūnų egzistavimą, tačiau jos centre yra ne materija, o dievas. L. Karsavinas — karingas religinis filosofas, krikščionybės apologetas. Jis pats, vertindamas visuotinės filosofiją, laikė, jog „čia visų pirma iškeliamas reli-

²¹ Л. Карсавин, Восток, Запад и Русская идея, стр. 6.

²² Жг. Л. Карсавин, О добре и зле.— «Мысль», 1922, № 3, стр. 28—29; Л. Карсавин, Философия истории, стр. 191 и др.

²³ N. Berdiajevas kritikuoja visuotinės filosofiją už tai, kad individuali asmenybė neturi intereso. Tačiau Berdiajevo išgirtoji individuali asmenybė iš tikrųjų yra individualistinės asmenybės išaukštinimas.

²⁴ Л. Карсавин, Философия истории, стр. 191.

ginė sistemos orientacija, vidinis jos ryšys su pravoslaviška religine metafizika“²⁵. Štai kodėl šio filosofo pažiūrų tyrinėjimas gali daug pasitarnauti giliai šiuolaikinės krikščionybės filosofinių pagrindų kritikai. L. Karsavino filosofijos kritinė analizė gali padėti priešpastatyti „vi-suotinybės filosofiją“ kitoms religinės filosofijos kryptims, pavyzdžiui, berdiajeviškam egzistencialistiniam spiritualizmui. Kaip žinoma, V. Leninas sakė: kai vienas idealistas kovoja prieš kitą idealistą, pagaliau laimi materialistas.

---

²⁵ Л. Карсавин, *Философия истории*, стр. 351.